

Hac ibadeti, Müslümanın sosyal hayatının düzeninin, insanî niteliklere yani erdemlere ne kadar sahip olduğunun bir göstergesidir. Hac, gerek Müslümanlarla gerek diğer tüm insanlarla kurulan ilişkilerin bir aynası gibidir.

Bu makalede haccın kelime, terim anlamları, ibadet olarak değeri, kitabî ve İslami özellikleri üzerinde durulmayacaktır. Bunlar hakkında söz söylemek alanın uzmanlarının işidir. Biz haccın bazı sosyolojik özellikleri üzerinde duracağız.

Hac İslami bir ibadettir. Ancak hacda hem dinî eylemler, hem de aynı zamanda sosyal eylemler vardır. Hac topyekûn bir eylem olarak kabul edildiğinde Müslümanların birliğinin bir göstergesidir. Diğer taraftan hacdaki eylemler Müslümanların sosyal hayatının düzenini de göstermektedir. Bir Müslümanın hacdaki davranışları, onun eşitlik imtihanıdır. Rütbeleri, payeleri insanî özelliklerden ne kadar üstün tuttuğunun, ırk ve cinsiyet ayırımının ne kadar boş ve anlamsız olduğunun bir göstergesidir.

Ihsan, zihninde bir defa hacca gitmeye karar verdiğinde gerek sosyal gerek dinî hayatı üzerinde düşünmeye başlar. Etrafına, eşine, dostuna bunu dile getirdiğinde dostlarının da onu aynı gözle değerlendirmeye başlaması mümkündür. Eşinin dostunun onu değerlendirmesinden ziyade onun o andan itibaren bir ömür boyu insanlara yaptıklarını dinî olarak gözden geçirmesi söz konusudur. İşte o andan itibaren yaptıklarına daha fazla bir dikkat göstermesi, gerek sosyal, gerek ruhsal ve gerekse dinî yönden kendini hac ibadetine hazırlaması süreci başlamaktadır. Bu arada kalbini kırdığı herkesle helâllaşması, borçlarını ödemesi ve bütün günahlarından tevbe etmesi, bu hazırlığın önemli boyutlarından. Hayatının her anının, her davranışının daha fazla anlam kazanmasından sonra, hac hazırlığının başladığının çevreye duyurulmasıyla birlikte başlayan ve yolculuk sürecinin başlamasına kadar devam eden, hediye, hediye, ziyaret, uğurlama törenleri de bu hazırlığı pekiştiren olaylardır. Hac fikrinin zihne düşmeye başlamasından yolculuğa kadar geçen sürede hacı aday, sadece kendini değil, aynı zamanda tanıdığı, tanımadığı bütün insanları, hayvanları, hatta bitkileri ve tabiat âlemini yeniden ve dinî bir bakışla değerlendirmeye, kendini ve onları o ana kadar, belki de dünya işleri içerisinde o yoğunlukla ilgilenemediği başka bir açıdan görmeye başlar.

Yolculuk sırasında da önemli sosyal olaylar gerçekleşir. Kafilde belki önceden tanıdığı, belki de tanımadığı diğer din kardeşleriyle birlikte olmaya ve onlarla sosyal ilişkiler kurmaya başlar. Kafildeki görevlilerle olsun, diğer adaylarla olsun, fikir, bilgi, manevî ve maddî konularda önemli alışverişler gerçekleştirir. Adayın, yolculuktan önceki hayatında insanlara yaklaşımı ile sonraki yaklaşımı arasında ciddi ilişkiler vardır. Yolculuğun başlangıcından yeniden ülkeye dönüşün sonuna kadar geçen sürede, belki ömrünün geri kalan süresinde de devam edecek olan yeni dostluklar, hatta yeni din kardeşlikleri kurulabilmektedir. Bu açıdan hac yolculuğu başlı başına yeni dostluklar, yeni dünyalar

kurma anlamını da ifade etmektedir. Buraya kadar bahsettiğimiz bütün hazırlıklar, Müslümanın, kendisini yaratan yüce varlığa yaklaşmak için yaptıklarını ifade etmektedir. Çevresinde olup bitenlere karşı meraklı ve iyi bir gözlemci için çarpıcı mesajlar ihtiva eden ve mikatta ihrama girişle başlayan olaylar zincirine de bir göz atmak gerekmektedir. İhrama giriş, bilindiği gibi geleneksel, kültürel elbiselerin çıkarılıp, iki parçalı, dikişsiz ve beyaz bir kumaşın elbise yerine uygun bir şekilde sarılmasıyla başlar. Bu ihram elbisesi, insanların daha önce milletini, sınıfını, sosyal statüsünü, grubunu, kısaca diğer insanlardan kendini ayıran kültürünü, benliğinin üzerine örttüğü dünya işleri elbisesini çıkarıp, Allah'a yaklaşma ve genelde bütün Müslümanların, Allah'ın cemalini manevî olarak müşahede etmesi olarak gördüğü bir eylemi gerçekleştirmeye, dünya endişelerinden arınmaya doğru çıktığı bir yolculuğu ifade etmektedir. Bu elbise insana kefeni, dolayısıyla ölümü hatırlatır. Beyazlar içindeki birçok insanın akın akın yöneldiği bu sahne, mahşer bir büyük insan selinin Allah'ın huzurunda, kıyamet yerinde toplanmasını hatırlatır. Bu aynı zamanda insanın millet, sınıf, sosyal statü gibi insanları birbirinden farklılaştırmaya yol açan çeşitli sosyal unsurların henüz teşekkül etmediği ilk yaratılıştaki insanı, yani Adem'i sembolize eder. Bu anlamda ihram, Allah'ın huzurunda herkesin sosyal niteliklerinin önemli olmadığı, herkesin eşit ve bir olduğu mesajı verir.

İhrama girmeye birlikte hacı adayının yapmaması gereken davranışlara baktığımızda (bunların hepsinin burada sayılmasını gerekli görmüyoruz, ama bazıları, koku sürünmemek, saç, sakal, tırnağı kesmemek, makyaj yapmamak vb.) bu davranışların da onları dünya işlerinden sıyrılmaya, aynı zamanda manevî bir hazırlığa sevk etme amacı taşıdığı da bilir.

Tavaf esnasında başkalarına eziyet verilmemesi de hacı adayının insanî niteliklerini yansıtan bir davranıştır.

Sonuç olarak hac ibadeti, Müslümanın sosyal hayatının düzeninin, insanî niteliklere yani erdemlere ne kadar sahip olduğunun bir göstergesidir. Hac, gerek Müslümanlarla gerek diğer tüm insanlarla kurulan ilişkilerin bir aynası gibidir. Bir taraftan insanlarla bir arada yaşama, onlarla iyi ilişkiler kurabilme kabiliyetinin dinî hayata yansması, diğer taraftan dinî tecrübenin sosyal hayata yansmasının uygulamasıdır. Hac ibadetinin başlamasından önce bir hazırlık dönemi olduğu gibi, ibadetin ifasından sonra da ortaya çıkması muhtemel sonuçları olacaktır. Hac öncesi olduğu gibi, hac dönüşünde yine kutlamalar ve hacıdan beklenen hediyeler (beklenmese bile hacılar bunu kurumsallaştırmaktadır, genellikle hediye getirilmektedir) verilmekte, hem hacı, çevresindekiler tarafından öncekinden daha dikkatli olarak izlenmekte, davranışları değerlendirilmekte, hem de hacı kendisini yeniden değerlendirmeye başlamaktadır. Esasen her dinin genelde mensuplarından beklediği, İslam'ın da beklediği ahlâkî ve insani niteliklerin onlarda yerleşebilmesinde, sosyolojik anlamda dini sosyalleşmenin gerçekleşmesinde hac ibadetinin çok önemli bir rol ifa edebileceğini söylemek mümkündür. Ancak böyle bir sosyalleşmenin gerçekleşmesinde, insanların diğerleriyle birlikte yaşadıkları, kullandıkları ve değerlendirdikleri; daha iyi, mutlu, huzurlu yaşanabilir, kırgınlıkların, kavgaların savaşıların olmadığı bir dünya

kurmalarında gerek toplumların yapısından, gerek kültürel sebepler- den kaynaklanan bazı zorlukların da mevcut olduğu bilinen bir husustur.

Hacer-i esved, özünde kutsal bir taş değil, Hz. İbrahim'den başlayan ve Hz. Peygamberle birlikte devam edip günümüze kadar gelen bir dinî geleneğin ihya ve ibkasına vesile teşkil eden bir semboldür. Dolayısıyla, Allah'ın bu konudaki emrine boyun eğmek, kulluk ve itaat gibi manevî, ruhi ve derunî tecrübeleri birtakım ritüellerle izhar etmek gibi bir sembolik anlam taşır.